13-тақырып: Қазіргі Қазақстандағы мемлекет пен діни ұйымдардың өзара қарым-қатынастарының өзгеру үрдістері мен перспективалары

Дәріс авторы: философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Ж. Байтенова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

2-слайд: Мемлекеттік-конфессиялық қатынастардың эволюциялық 3 кезеңі

1-кезең: Либерализация (1991–2000 жж.)

1992 жылғы Заң негізінде діни бостандықтардың кеңеюі, конфессиялық кеңістіктің бақылаусыз дерлік өсуі және институционалдық қалыптасу кезеңі.

2-кезең: Құқықтық реттеу (2001–2011 жж.)

Ұлттық қауіпсіздік қатерлеріне жауап ретінде заңнаманы қатаңдату, 2011 жылғы № 483-IV Заңның қабылдануы және қайта тіркеу сүзгілері.

3-кезең: Прагматикалық бейімделу (2012–2026 жж.)

Секуляризация мен толеранттылық балансын іздеу, цифрлық кеңістікті реттеу, конфессияаралық диалог және дерадикализация шаралары.

3-слайд: Дамудың екі векторлық моделі: Бақылау vs. Либерализм

1-вектор: Әкімшілік-бақылаушылық вектор

• Мақсаты: Ұлттық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қорғау.

• Құралдары: Заңнамалық шектеулер, міндетті тіркеу, дінтану сараптамасы, миссионерлікке бақылау.

• Тәуекелдері: Асыра бақылау діни топтарды маргинализацияға немесе астыртын (подполье) әрекетке итермелеуі мүмкін.

2-вектор: Либеральды-толерантты вектор

• Мақсаты: Адам құқықтарын, ар-ождан бостандығын және плюрализмді қамтамасыз ету.

• Құралдары: Конфессияаралық диалог, азаматтық қоғаммен серіктестік, халықаралық пактілерді сақтау.

• Тәуекелдері: Тым еркін либерализм деструктивті шетелдік ағымдардың бақылаусыз таралуына жол ашуы мүмкін.

4-слайд: Әкімшілік шектеулердің тәуекелдері мен теріс салдары

Гипер-секуляризация және асыра тыйым салудың негізгі қауіптері:

▪ Діни қызметтің жасырын («подполье») форматына өтуі: Қатаң әкімшілік тыйымдар діни ағымдарды толық жоймайды, керісінше оларды бақылаусыз жасырын ұяшықтарға айналдырады.

▪ Мемлекет пен сенушілер арасындағы сенімсіздік: Азаматтардың заңды діни қажеттіліктерін негізсіз шектеу қоғамда радикалды көңіл-күйдің өсуіне себеп болуы мүмкін.

▪ Халықаралық имидж бен мониторинг сұрақтары: БҰҰ, ЕҚЫҰ және халықаралық ұйымдар тарапынан адам құқықтары бойынша сыни бағалаулардың көбеюі.

▪ Шешім жолы — Пропорционалдылық қағидаты: Шектеулер тек нақты қауіптерге қарсы бағытталып, бейбіт сенушілердің автономиясын бұзбауы тиіс.

5-слайд: Мемлекет пен дін қатынастарындағы «Алтын ереже» қағидаты

01

Өзара құрмет пен бейтараптық

Мемлекет діни бірлестіктердің ішкі канондық істеріне араласпайды, ал дін мемлекеттік билік функцияларын өз мойнына алмайды.

02

Заң үстемдігі және бірыңғай стандарт

Барлық діни бірлестіктер шығу тегіне қарамастан ҚР Конституциясы мен заңдары алдында тең жауапкершілікте болады.

03

Конструктивті әлеуметтік диалог

Мемлекет пен конфессиялар қоғамдық келісімді, отбасы институтын және ұлттық бірлікті нығайтуда ортақ серіктес ретінде әрекет етеді.

6-слайд: Қазіргі Қазақстандағы діни ахуалдың негізгі үрдістері (Тенденциялар)

▪ Діни сәйкестіктің (идентичность) артуы: Халықтың басым бөлігі (80%-дан астам) өзін белгілі бір конфессияға (Ислам, Православие т.б.) жатқызады.

▪ Жастар арасындағы діндарлықтың өсуі: Діни білім алуға, рәсімдерді орындауға және адал (халал) индустриясына жастардың қызығушылығының артуы.

▪ Цифрлық діндарлық (Digital Religion): Діни ақпарат пен уағыздардың негізгі көзі ретінде әлеуметтік желілердің (Instagram, TikTok, YouTube) алдыңғы қатарға шығуы.

▪ Дәстүрлі діни құндылықтардың жаңғыруы: Ұлттық салт-дәстүрлер мен Ханафи мазхабының тарихи-мәдени тамырластығының қайта бағалануы.

7-слайд: Зайырлылық қағидатының заманауи қайта пайымдалуы

Ескі кеңестік модель: «Догматикалық атеизм»

✕ Дінді қоғамдық өмірден толық ысырып тастау.

✕ Дінге қарсы атеистік идеологияны мемлекеттік деңгейде таңу.

✕ Діни ұйымдарды жау ретінде қабылдау және қудалау.

Заманауи модель: «Ашық және ынтымақтастық зайырлылық»

✓ Мемлекеттің бейтараптығы мен дүниетанымдық плюрализм кепілі.

✓ Ар-ождан бостандығын қорғау және діни топтармен тең диалог.

✓ Қоғамдық пайдалы әлеуметтік мен мәдени жобалардағы серіктестік.

8-слайд: Діни білім беруді стандартизациялау және Теологиялық сараптама

Отандық теологиялық мектеп пен білім жүйесін дамыту басымдықтары:

▪ Отандық діни білім беру инфрақұрылымы: Нұр-Мүбарак Египет ислам мәдениеті университетін, медресе-колледждерді және христиандық семинарияларды заманауи стандартпен дамыту.

▪ Шетелде заңсыз діни білім алуды шектеу: Сенімсіз шетелдік теологиялық орталықтардан келетін радикалды деструктивті идеологиялардың алдын алу.

▪ Дінтанулық және теологиялық сараптама сапасы: Сарапшылардың академикалық дайындығын арттыру, бірыңғай ғылыми методологияны енгізу.

▪ Зайырлы мектептердегі «Дінтану негіздері» курсы: Оқушылардың діни сауаттылығын арттыру және экстремистік идеологияларға иммунитет қалыптастыру.

9-слайд: Мемлекет пен діни ұйымдардың әлеуметтік серіктестігінің келешегі

Әлеуметтік және гуманитарлық саладағы ынтымақтастық бағыттары:

▪ Әлеуметтік дерттерге қарсы бірлескен күрес: Нашақорлық, лудомания (құмар ойындар), алкоголизм және суицидтің алдын алуда діни ұйымдардың моральдық ресурсы.

▪ Отбасы институтын нығайту және ұрпақ тәрбиесі: Ажырасуларды азайту, үлкенді сыйлау, жесірлер мен жетімдерге қамқорлық жасау дәстүрлерін насихаттау.

▪ Қайырымдылық пен меценаттық қызмет: Қорлар («Уақып» қоры, «Асар» жобалары) арқылы мұқтаж жандарға, мүмкіндігі шектеулі азаматтарға материалдық және рухани көмек көрсету.

▪ Тарихи-мәдени мұраны сақтау: Мешіттерді, шіркеулерді және сәулет ескерткіштерін реставрациялаудағы білескен жобалар.

10-слайд: Цифрлық кеңістіктегі саясаттың перспективалары

Кибер-кеңістіктегі мемлекеттік-конфессиялық саясат стратегиясы:

▪ Экстремистік контентті цифрлық сүзгілеу: AI және IT тетіктері арқылы ғаламтордағы деструктивті шақыруларды автоматты анықтау және бұғаттау.

▪ Конструктивті отандық контентті дамыту: Ресми теологиялық сайттар (Muftiyat.kz, т.б.) мен сапалы медиа-контент арқылы халықтың діни сауатын көтеру.

▪ Кибер-миссионерлікті заңнамалық бейімдеу: Әлеуметтік желілердегі мақсатты діни насихатты реттеудің халықаралық стандарттарын енгізу.

▪ Электронды мемлекеттік қызметтер (E-Gov): Діни бірлестіктерді тіркеу, миссионерлерді аккредиттеу және сараптама өтінімдерін цифрлық форматқа толық көшіру.

11-слайд: Қазақстан — Халықаралық конфессияаралық диалог орталығы

Астананың жаһандық конфессияаралық диалог алаңы ретіндегі рөлі:

▪ Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің Съезі: 2003 жылдан бері Астанада өтетін, әлемдік дін өкілдері мен саясаткерлердің басын қосатын бірегей ғаламдық дипломатиялық институт.

▪ Н. Назарбаев Орталығының қызметі: Конфессияаралық және реформаралық диалогты дамыту жөніндегі халықаралық ғылыми-зерттеу институтының рөлі.

▪ Бейбітшілік пен келісім декларациялары: Әлемдік деңгейде цивилизациялар қақтығысының алдын алуға қосқан Қазақстанның дипломатиялық үлесі.

▪ Өңірлік тұрақтылық моделі: Орталық Азиядағы этностар мен конфессиялардың бейбіт қатар өмір сүруінің қазақстандық үлгісін халықаралық деңгейде дәріптеу.

13-дәріс бойынша қорытынды:

1. Даму векторы: Әкімшілік шектеулерден басымдықты либеральды-толерантты векторға ойыстыру арқылы қоғамдық келісімді нығайту.

2. Инклюзивті зайырлылық: Дінді қоғамдық мораль мен әлеуметтік серіктестіктің оң факторы ретінде жаңаша пайымдау.

3. Цифрлық саясат: Механикалық тыйымдардан ағартушылыққа, медиасауаттылыққа және отандық теологиялық білімге басымдық беру.

4. «Алтын ереже»: Өзара құрмет, заң үстемдігі және конструктивті мемлекеттік-конфессиялық диалог синтезі.